**Ilmiy ishning maqsadi.** Tarixiy-madaniy o‘zgarishlarda o‘zbek madaniyati va urf-odatlarini ifodalash va talaffuz qilishda arab tili terminlari keng qo‘llaniladi. Arabcha so‘zlarning ko‘plab talaffuz va mazmun jihatidan o‘zgarishi xalq nutqida va turmush tarzida qo‘llanishiga ta’sir etgan. Misol uchun, “duo” so‘zi arab tilida “so‘rash” yoki “iltijo” ma’nosini bersa, o‘zbek tilida [4] u faqat ibodat mazmunida ishlatiladi. Bu kabi o‘zgarishlar arabcha so‘zlarning mahalliylashib, madaniyat bilan uyg‘unlashganini anglatadi. Atama va tuzilmalar orqali o‘zbek tilidagi yangi so‘zlarning shakllanadi. Arab tilidan olingan so‘zlar o‘zbek tilida yangi ma’nolar hosil qilishda ham ishlatilgan. Masalan, **savob** so‘zi “foyda keltiruvchi amallar” ma’nosini anglatsa, **savob ish** kabi atamalar xalqning ijtimoiy-huquqiy ongini rivojlantirish va mehr-oqibat tamoyillarini ifoda etishda qo‘llaniladi.

**Xulosa va takliflar.** O‘zbek diskursida ishlatilayotgan juda ko‘p so‘zlar arab tilidan o‘z yoki boshqa ma’nolarda ko‘hib o‘tgan. Masalan, o‘z ma’nolarida ishlatiladigan so‘zlar ب عى (bay’) so‘zi ko‘proq bozorlarda qo‘llaniladi. Bu so‘z sotishni boshlash ma’nosini anglatadi. “Ilmiy” so‘zi م لاء so‘zidan olingan bo‘lib, o‘z ma’nosida yangi ilmga oid ma’nosini bildiradi. “Xorijiy” (ج ى جر) so‘zi ham arab tilida tashqi dian ma’noni anglatadi, xuddi shu ma’no o‘zbek tilida ham qo‘llaniladi. *Halol* so‘zi o‘zbek tilida toza, pok ma’nolarini bildirsa, arab tilida o‘zagidan ruxsat etilgan yoki boshqa ma’nolarni anglatishi mumkin. Harom ( ح ل ّ) so‘zi o‘zbek tilida nopok ma’nosini, arab tilida esa man etilgan ma’nosini anglatadi. (م ح لا) so‘zi arab tilida go‘sht ma’nosini, o‘zbek tilida esa go‘shtning suyaksiz qismini anglatadi. ( نا ولا ) so‘zi arab tilida ranglar ma’nosida, o‘zbek tilida esa turli-tuman ma’nosini ifodalaydi. Kamalakning نا ول ranglari misolida ko‘rishimiz mumkin.

Arab tilidan olingan so‘zlarning bunday lingvokulturologik tadqiqi O‘zbekistonda o‘zbek tilining rivojlanishiga hamda milliy o‘zlik va qadriyatlarni anglashga hissa qo‘shadi.

**Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:**

(1). Зикриллаев Ғ. Руҳ ва тил. Тошкент, 2018, 5–betlar.

(2). Юсупов У.К. Маъно, тушунча, концепт ва лингвокультурема атамалари хусусида. Стилистика тилшуносликнинг замонавий йўналишларида. Илмий-амалий конференция материаллари, Тошкент, 2011, 49-бет.

(3). Сафаров Ш. Когнитив тилшунослик. Жиззах, “Сангзор”, 2006.

(4). Ўзбек тилининг изоҳли луғати. А.Мадвалиев таҳрири остида, Т., 2005–2008, “Б”–Ҳ, 384-бет.

**Nematova Nargiza Azimovna (NavDU Ingliz tili va adabiyoti fakulteti “Fakultetlararo chet tillar” kafedrasi ingliz tili o‘qituvchisi; nematovanargiza2019@gmail.com; 0000-0003-4699-3071; УДК 811.111)**

## O‘ZBEK VA INGLIZ TILIDAGI NUTQIY ALOQADA KONNOTATIV SEMANTIKANING PRAGMATIK AHAMIYATI

***Annotasiya.*** *Maqola muayyan lingvistik shaxsning nutqi, unga xos bo‘lgan nutq har doim ham, aftidan, amal qilishi kerak bo‘lgan nutq xatti-harakatlari normalari bilan bevosita bog‘liq emas. Milliy tilning har qanday ona tilida so‘zlashuvchisi o‘zining va boshqa odamlarning nutqidagi barcha bu birliklarni osongina va aniq aniqlay oladi va ajrata oladi, shuning uchun so‘zlovchi ulardan foydalanishni nazorat qilish (bu, ayniqsa, jargon va argotizm uchun to‘g‘ri keladi ) va unga begona muhitda ulardan voz kechish, aksincha, “o‘z” orasida nutqda o‘z xohishiga ko‘ra aktualizatsiya qilishi kerakligi va buni tarjimada o‘z o‘rnida ishlatilishi, foydalanilishi samarali chiqishi uchun o‘sha milliy ishlatadigan leksik birliklardan foydalanilishiga qaratilgan.*

***Kalit so‘zlar****: pragmatika, nominativ, makrokomponent, jargon, frazeologiya, konnotativ, ekstralingvistika.*

## ПРАГМАТИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ КОННОТАТИВНОЙ СЕМАНТИКИ В РЕЧИ НА УЗБЕКСКОМ И АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКАХ

***Аннотация.*** *Статья не имеет прямого отношения к нормам речевого поведения, которым всегда должна следовать речь конкретного языкового человека, характерная для него речь. Все эти единицы в своей и чужой речи корректор любого родного языка национального языка может легко и точно идентифицировать и различать, поэтому корректировщик может контролировать их употребление (особенно это касается сленга и арготизма) и отказываться от них в речи. Чуждую ему среду или, наоборот, которую он должен актуализировать в речи по своей воле, и что он должен использовать лексические единицы, используемые этим гражданином, чтобы быть эффективным при переводе.*

***Ключевые слова****: прагматика, номинатив, макрокомпонент, сленг, фразеология, коннотатив, экстралингвистика.*

## PRAGMATIC IMPORTANCE OF CONNOTATIVE SEMANTICS IN SPEECH IN UZBEK AND ENGLISH

***Annotation.*** *The article is not directly related to the norms of speech behavior that the speech of a particular linguistic person, the speech characteristic of him, should always follow. Any native speaker of a national language can easily and accurately identify and distinguish all these units in his own and other people's speech, so the speaker can control their use (this is especially true for slang and argotism ) and it is aimed at him that he should abandon them in a foreign environment or, on the contrary, actualize them according to his own will in the speech among "his" and use the lexical units that are used by that national in order to use them in the translation.*

***Key words:*** *pragmatics, nominative, macrocomponent, slang, phraseology, connotative, extralinguistics.*

**Kirish.** So'zlarning nominativ ma'nolari ma'lum bir so'zning o'z ma'nosi va shu so'zning ko'p ma'noliligi, ya'ni polisemantik ma'nolari nazarda tutiladi. Nominativ ma'no to'g'ridan to'g'ri voqelik, harakat, holat yoki belgiga qaratilgan leksik ma'nodir. Bunday leksik ma'noda insonning ichki hayot, undagi ijtimoiy tushuncha ham o'z aksini topadi. Nutqda nominativ darajadagi so'znii amalga oshirish uchun suhbatdosh bir qator til birliklarini o'z o'rnida foydalanadi. U gapni faqat optimal shaklda so'zlashtiribgina qolmay, balki unga ekspressiv funksiyani ham berishga harakat qiladi va o'zi uchun kerakli bo'lgan so'zlarni leksikadan ajratib oladi yoki ajratib olgan so'zlar ma'nosining konnotativ makrokomponentli so'z va frazeologik birliklarni foydalanadi.

**Adabiyotlar tahlili.** So'zlovchi nutqida ishlatilgan so'z va frazeologik birliklar ma'lumotlarini tahlil qilgan bir qator olimlar tajribalar natijalari va A.A.Zalevskaya, A.N.Leontiev, L.V.Saxarniy, R.M.Frumkin kabi olimlarning tadqiqotlari nutq maqsadini amalga oshirish uchun uning birliklari uchun ona tilini tanlash mexanizmi ham zarurdir degan fikrlarni oldinga surilgan. Yana T.G.Vinokur, K.A.Dolinin, Y.S.Stepanov, G.A.Formanyuklarning fikricha, so'zning nominativ tashkil etilishini belgilovchi ekstralingvistik omillar yig'indisida nutq predmeti va uning tinglovchi sherigiga munosabati bilan bog'liq sabablar hal qiluvchi rol o'ynashi kerak bo'ladi.

**Tadqiqot metodologiyasi.** Ma'lum bir ona tilida so'zlashuvchining nutqini, u qo'llagan so'z va frazeologik birliklarning materiali bo'yicha ma'noning konnotativ makrokomponenti bilan idrok etgan holda, nutqda pragmatik ahamiyatini uning lingvistik shaxsi (nutq) va muloqotdagi sherigiga bo'lgan munosabati haqida ma'lumot beradi.

**Tahlillar va natijalar.** Bir tomondan, so'z va frazeologik birliklar ohangi, uning qay ma'noda salbiy yoki ijobiy ma'noda aytilganini so'zlovchi o'z nutqida namoyon qiladi. Bu esa tinglovchiga og'zaki muloqotni optimallashtirishga, ya'ni qisqa va tushunarli qilib yetkazishga va suhbatdoshning ta'sir kuchini noaniqligini kamaytirishga yordam beradi. Shuning uchun, shubhasiz, bu muloqotni osonlashtiradigan va tartibga soluvchi zarur va foydali hodisa hisoblanadi.

Boshqa tomondan, har qanday boshqa stereotiplar singari, konservativ, qat'iy va muqarrar ravishda soddalashtiradigan, sxematiklashtiradigan yoki hatto haqiqatni to'g'ridan to'g'ri nutq stereotiplariga asoslanib, tinglovchi tomonidan suhbatdoshning so'zlaridan pragmatik ahamiyatga ega bo'ladi. D.Bolinger nuqtayi nazaridan ko'rib chiqish mumkin nutq stereotiplariga qattiq yo'naltirilganlik ma'ruzachining bayonotlarida pragmatik ahamiyatga kasb etadi.

–Nima uchun stereotipga asoslanib, stereotip muayyan guruh yoki jamoaning soddalashgan, sxemalashgan emotsional bo'yoqdor va favqulodda barqaror bo'lgan obrazi, turli madaniyat vakillarining tili va tafakkurining o'ziga xosligidir. Stereotip – u yoki bu xalqning milliy xarakteri haqida obyektiv ma'lumot beradi, boshqa xalqlar bilan bir xil ahamiyat kasb etishi, umuman, rad etishi ham mumkin.

"Nutq stereotiplariga boshqa stereotiplar soddalashtirilganda sxematiklashtirilganda bu nutq stereotiplari har bir tilga taalluqli bo'lmasligi mumkin. Shuning uchun "pragmatik ahamiyatga so'zlashayotgan nutqning nuqtai nazaridan kelib chiqqan holda namoyon bo'ladi. Tilning biz imkon beradigan shunday xususiyatlari bir-birlari adekvat ma'lumotga ega yoki aksincha" [1].

Masalan, ingliz tilida biznesmenlar o'rtasida:

1) "Bag of snakes" – biznesda kutilmagan juda ko'p muammolarga duch kelganligini tushunish mumkin (A business situation with lots of unforeseen problems), Take that off-line – jim turing ma'nosini anglatadi. Ona tilida gaplashadigan barcha xalq orasida jargon, dialekt, frazeologik birliklardan o'z nutqlarida obrazlarda foydalanishadi. Obrazlar har bir millatda turlicha qo'llaniladi;

2) Donkey's years – eshaklar uzoq yashaganligi sababli uzoq vaqt ko'rmagan kishilariga inglizlar "Donkey's years" deyishadi, o'zbek tilida esa bu, albatta, noaniq tushunchani beradi;

3) Flogging a dead horse. – O‘lik otni kaltaklash – hal qilib bo‘lmaydigan muammoga yechim topishga harakat qilishni anglatadi. O‘zbek tilida bunday holatda ”o‘lganni ustiga tepki qilmoq” jargoni juda mos keladi. “Horse” o‘zbek tilida ijobiy ma’noni anglatadi, ingliz tilidagi konnotativ ma’noni o‘zbek tilida salbiy ma’no anglatib keladi. “You’re flogging a dead horse by asking Martha to move to the UK – she hates rain”. “Siz Martadan Buyuk Britaniyaga ko‘chib o‘tishni so‘rab, o‘lik otni kaltaklayapsiz (o‘lganni ustiga tepki qilyapsiz) – u yomg‘irdan nafratlanadi”;

4) Horses for courses.– Kurslar uchun otlar – bu mashhur gap bo‘lib, hammamizning didimiz har xil va bir kishiga mos keladigan narsa boshqa odamga ham to‘g‘ri kelmasligini anglatadi;

5) It’s brass monkeys outside. – Qattiq sovuqda ishlatiladi. Bu so‘zning kelib chiqishi juda sovuq bo‘lgan eshiklardagi mis tutqichlarga tegishli. Sovuqdan eshik tutqichini ushlaganizda qo‘lning yopishib qolishi, ya’ni o‘ta darajada sovuqni bildiradi. Bu ma’noga to‘g‘ri keladi, ammo maymunlarni bu jahonda ishlatilishi hatto britaniyaliklarni ham hayratda qoldiradi. O‘zbeklar esa bu o‘rinda “maymun” o‘rniga “eshakni muzlatadigan sovuq”ni ishlatishadi;

6) Keep your hair on. – can you lose your hair if you get too angry or excited? That’s what this idiom suggests. For example: “Keep your hair on – I only accidentally deleted your dissertation”. Sochingizni ushlab turing – haddan tashqari g‘azablansangiz yoki hayajonlansangiz, sochlaringiz to‘kilishi mumkinmi? Bu idioma nimani taklif qiladi. Masalan: “Sochingni ushlab tur – men tasodifan sizning dissertatsiyangizni o‘chirib tashladim”, o‘zbek tilida buni biz “tepa soching tikka bo‘lmasin” yoki “jahling chiqsa, burningni tishla” o‘rnida ishlatamiz. Demak, ikki tilda ham “soch” so‘zi asosiy o‘rinda ishlatilganini ko‘ramiz;

7) Not my cup of tea. – Mening piyola choyim emas – biror narsa sizga yoqmasa aytiladigan, dunyoqarashi, fikrlari bir-biriga mos tushmaganda aytiladigan gap. Masalan: “Mening yigitim futbolni yaxshi ko‘radi, lekin bu mening piyola choyim emas”. Bu menga yoqmaydi.

Yuqoridagi misollardan, tinglovchining, suhbatdoshning so‘zlaridan pragmatik ahamiyatga ega bo‘lgan buzuq chiqishi, shuningdek, shaxsning boshqa odamlarni bilish subyekti sifatida rivojlanishi ko‘plab bosqichlar va individual ong strukturasi bosqichlardan o‘tishi (bu chuqur o‘zgarishlarga mos kelishi) natijasi bo‘lishi mumkin va xato va noto‘g‘ri tushunchalardan holi emas [2]. Shu sababli turli subyektlar tomonidan ma’ruzachining bayonotlaridan olinadigan pragmatik ahamiyat ularning mazmuni, individual xususiyatlarning batafsil darajasi va olingan ma’lumotlarning yetarliligi bilan farq qilishi mumkin [3]. (A.A. Zalevskaya, I.A.Sternin). Bunday bilimlarning arzimas fondi yoki insonda endigina shakllana boshlagan fond muqarrar ravishda suhbatdoshning gaplaridan pragmatik ahamiyatga ega bo‘lgan adekvatlikning past darajasiga olib keladi.

Muayyan lingvistik shaxsning nutqi, unga xos bo‘lgan nutq har doim ham, aftidan, amal qilishi kerak bo‘lgan nutq xatti-harakatlari normalari bilan bevosita bog‘liq emas. Milliy tilning har qanday ona tilida so‘zlashuvchisi o‘zining va boshqa odamlarning nutqidagi barcha bu birliklarni osongina va aniq aniqlay oladi va ajrata oladi, shuning uchun so‘zlovchi ulardan foydalanishni nazorat qilish (bu, ayniqsa, jargon va argotizm uchun to‘g‘ri keladi) va unga begona muhitda ulardan voz kechish yoki aksincha, “o‘z” orasida nutqda o‘z xohishiga ko‘ra aktualizatsiya qilishdir.

Odatiy va tasodifiy konnotatsiyalar ma’noning konnotativ makrokomponentiga ega bo‘lgan ma’lum nominativ birliklarning ishlatilishi ma’lum bir ona tilida so‘zlashuvchi uchun odatiy, avtomatik va deyarli ongsiz bo‘lsagina, pragmatik ahamiyatga ega bo‘lgan taqdirdagina ma’lumot beradi. Nutq faoliyati doirasida ma’noning konnotativ makrokomponentiga ega bo‘lgan so‘zlar va frazeologik birliklarning sub’ekti tomonidan aktualizatsiya uning bayonotlarining pragmatik ahamiyatini buzishga olib kelishi mumkin, bu hodisaning namoyon bo‘lishi bilan bog‘liq ba’zi vaziyatlarda kuzatiladi.

**Xulosa.** Shunday qilib, odatda muloqot jarayonida biz nutqimizga xos bo‘lgan shaxsning individual o‘zini namoyon qilish funktsiyasini nazorat qilmaymiz: biz o‘zimizni odatiy nutq xatti-harakatlarimiz bilan ongsiz ravishda tavsiflaymiz va suhbatdoshga shaxsiy munosabatimizni bildiramiz. Bunday holda, bizning bayonotlarimizning pragmatik ahamiyati haqiqatdir. Shu bilan birga, jamiyat rivojlanishining hozirgi davrida deyarli barcha ona tilida so‘zlashuvchilar ma’lum bir etnik-lingvistik hamjamiyatda ishlaydigan turli xil aloqa vositalariga ega: turli funksional sohalarda qo‘llaniladigan bir tilning mavjudligi shakllari (masalan, adabiy til – dialekt, adabiy til – so‘zlashuv nutqi, adabiy til–yoshlar jargoni va boshqalar). Bunday so‘zlovchilar muloqotning ijtimoiy funksiyalariga qarab o‘zlariga kerak bo‘lgan kommunikativ quyi tizimdan tanlab foydalanishlari mumkin, shu jumladan, suhbatdoshga moslashish, boshqa, odatda, ko‘proq (kamdan kam) yaratish uchun “begona” til vositalaridan foydalanishlari ham foydadan xoli emas.

**Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:**

(1). Болинджер Д. Истинная проблема лингвистики/Азы и моделирование социального взаимодействия. По ред. В.В.Петрова. М., "Прогресс", 1987, с. 23–43; Bolince D. 1987, 29–30 с.

(2). Бодалев А.А. Восприятие и понимание человека человеком. М., изд-в Моск. ун-та, 1982, с. 199, 1982, с.7.

(3). Залевская А.А. Индивидуальное знание. Специфика и принцип функционирования. Тверь, изд-в Тверск. ун-та, 1992, 135 с.

(4). Залевская А.А. Слово в лексиконе человека: психолингвистическое исследование / А.А. Залевская. - Воронеж: Изд-во Воронеж, гос. ун-та, 1990.

(5). Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка. Москва : Флинта, Наука, 2002.

(6). Залевская, А.А. (2001). Психолингвистический подход к проблеме концепта. В кн. И.А.Стернина (Эдс.). Методологические проблемы когнитивной лингвистики, 36–44. Воронеж, издательство Воронежского государственного университета [Methodical problems of cognitive linguistics].

**Nurmetov Jasurbek Nurmuxamatovich (Urganch davlat universiteti 1-kurs doktoranti)**

## TARJIMADA REALIYA

***Annotatsiya.*** *Quyidagi maqola tarjimaning eng qiyin muammolaridan biri, ya'ni realiya tarjimasi haqida. Maqolada, birinchi navbatda, realiyaga berilgan turli xil ta'riflar va atoqli otlar tarjimasi masalalari yoritilgan, so'ngra realiyani bir tildan boshqa tilga qanday tarjima qilish bo'yicha ba'zi takliflar berilgan.*

***Kalit so'zlar:*** *realiya, atoqli otlar, begonalashtirish, mahalliylashtirish, saqlash, qo'shish, tashlab ketish, globallashuv, mahalliylashtirish, o'zgartirish, yaratish, transliteratsiya, transpozitsiya.*

**Нурметов Джасурбек Нурмухаматович (аспирант 1 курса Ургенчского государственного университета)**

## РЕАЛИИ В ПЕРЕВОДЕ

***Аннотация.*** *В данной статье речь идёт об одной из основных проблем переводоведения-трудностях перевода реалий. Рассматриваются в первую очередь вопросы перевода имён собственных и описания реалий. Предложены рекомендации по переводу реалий с одного языка на другой.*

***Ключевые слова:*** *реалии, имена собственные, форенизация, одомашнивание, сохранение, дополнение, опущение, глобализация, локализация, трансформация, создание, транслитерация, транспозиция.*

**Nurmetov Jasurbek Nurmukhamatovich (1st-year PhD student of Urganch State University)**

## REALIA IN TRANSLATION

***Annotation.*** *The following article is about one of the most challenging problems of translation that is translation of realia. It firstly deals with definitions of realia and translation issues concerning proper names and then offers some solutions on how to translate realia from one language into another.*

***Keywords:*** *realia, proper names, foreignization, domestication, preservation, addition, omission, globalization, localization, transformation, creation, transliteration, transposition*

**Kirish.** Ko'pchilik olimlar aytganidek, "Tarjima – bu san'at". Ushbu san'atning ustasi bo'lish uchun tarjimonlar milliy xos so'zlarni juda yaxshi bilishlari kerak. Florin ta'kidlaganidek, realiya mahalliy yoki tarixiy rangni ifodalash orqali matnga madaniy lazzat beradi. U bu atamaga quyidagicha ta'rif bergan: "Realia (lotincha realis) – bir xalqning turmush tarzi, madaniyati, ijtimoiy-tarixiy taraqqiyotiga xos bo'lgan, boshqa xalqqa begona narsa va tushunchalarni bildiruvchi so'zlar va so'z birikmalaridir. Ular mahalliy yoki tarixiy rangni ifodalaganligi sababli, ularning boshqa tillarda aniq ekvivalenti yo'q" [1;122–128-b.].

**Mavzuga oid adabiyotlar tahlili.** Ko'pgina olimlar madaniyatga xos so'zlar, ularning xususiyatlari, tarjima muammolari va strategiyalari bo'yicha bir qator tadqiqotlar o'tkazdilar, ular, odatda, milliy xos so'zlar tasvirlash uchun turli atamalar taklif qilishgan. Masalan, Nida (1945) ularni "madaniy xorijiy so'zlar", Vlaxov va Florin (1970) "realiya", Nida va Reybern (1981) "taxminiy so'zlar", Nyumark (1988) "madaniy so'zlar", Oksaar (1988) "cultureme", Beyker (1992, 1995) "madaniyatga xos tushunchalar", Foreman (1992) "madaniy ma'lumotnomalar", Nedergaard-Larsen (1993) "madaniyat bilan bog'liq muammolar", Leppihalme (1995) "madaniy zarbalar", Franko Aixela (1996) "madaniyatga xos narsalar", Robinson (1997) "madaniyatga bog'liq hodisalar", Mayoral va Munoz (1997) "madaniy jihatdan belgilangan segmentlar", Davies (2003) "Madaniyatga xos narsalar", Hagfors (2003) "madaniyatga bog'liq elementlar", Pedersen (2005, 2007, 2010) "ekstralingvistik madaniyat ma'lumotnomalari", Ramiere (2006) "madaniyat-